

УДК 327(438)

DOI <https://doi.org/10.35433/history.112054>

Гетка Йоанна,

доктор габілітований, професор
кафедри міжкультурних досліджень
Центрально-Східної Європи
факультету прикладної лінгвістики
Варшавського університету
j.getka@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-5857-7257>

Гронцька Моніка,

кандидат наук, працівник
кафедри міжкультурних досліджень
Центрально-Східної Європи
факультету прикладної лінгвістики
Варшавського університету
mjgracka@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7255-4633>

Крамар Ростислав,

кандидат наук, працівник
кафедри міжкультурних досліджень
Центрально-Східної Європи
факультету прикладної лінгвістики
Варшавського університету
rostyslav.kramar@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-7650-1421>

РОЛЬ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ПРОЄКТІВ У НАЛАГОДЖЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЧНОЇ СПІВПРАЦІ В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ¹

Анотація

Метою статті є висвітлення неоімперської політики Росії, яка на різних історичних етапах використовує ті самі соціотехніки, що спрямовані на дестабілізацію Європи, особливо Центрально-Східної, яку

¹ Текст створено в рамках проєкту, що фінансується Фондацією польської науки в рамках Програми ДЛІЯ УКРАЇНИ.

Москва вважає сферою свого впливу та буферною зоною між Росією і рештою європейського континенту. Автори статті представляють російський наратив про польсько-українські відносини, що спрямований на розпалення конфліктів, нагадування про історичні суперечки й провокування проблем у двосторонніх відносинах. В статті наголошено на тому, що російська пропаганда має інституційну підтримку в сфері освіти. Нові покоління росіян вивчають історію у світлі «Концепції нового навчально-методичного комплексу з вітчизняної історії», яка зміцнює поширені російською владою культурні міфи про поляків, українців та польсько-українські стосунки. Мета статті – запропонувати вирішення проблеми на основі аналізу даних.

Методологія. Під час підготовки статті використані базові принципи історичного та культурологічного пізнання: історизму, науковості, об'єктивності. Конкретні пошукові завдання дослідження вирішувались засобами історико-порівняльного та культурологічного методів (аналіз різних джерел та формування відповідних положень й висновків дослідження); та критичного аналізу джерел. Сформульовані у статті вступні висновки зроблені за матеріалами опитувань.

Висновки. Аналіз стану знань молодих поляків про українців та українську культуру й історію України, а також молодих українців про поляків, польську культуру та історію Польщі доводить, що, незважаючи на майже два роки інтенсивних контактів, спричинених повномасштабним російським вторгненням в Україну, вони небагато знають одне про одного. Це все ще дає Росії підстави для дезінформаційної діяльності, дозволяє їй формувати різні наративи для поляків і українців, і таким чином діяти на шкоду побудові добросусідських польсько-українських відносин. Демістифікація міфів про ідентичність, які використовує Росія для розпалювання польсько-українських конфліктів, є величезним викликом для сучасних українських гуманітаріїв. Діагностика стану знань про історію, культуру та систему цінностей серед молодого покоління поляків та українців, які починають своє професійне життя, має стратегічне значення. Подолання існуючих культурних стереотипів шляхом передачі достовірних знань, діяльності для інтеграції та побудови міжкультурного діалогу, усвідомлення значення існування польсько-української спільноти зі спільним історичним досвідом є основою для побудови тривалих добросусідських стосунків у майбутньому. Таке дослідження проводитиме польсько-українська дослідницька група в рамках проєкту «Welcom in Polska», який фінансує Фондація розвитку польської науки.

Ключові слова: Польща, Україна, історія України, польсько-українські культурні контакти, російський культурний імперіалізм, 2022, російська агресія в Україні.

Проблема

Ми не можемо змінити історію. Проте, як науковці, ми можемо спробувати її зрозуміти, зокрема ті обставини, за яких відбувалися конкретні історичні події. Ми розуміємо, що така думка може звучати тривіально, як така, в якій немає нічого новаторського. Повномасштабна агресія Росії проти України, якій передувала більш прихована фаза війни, що триває щонайменше з 2013 року, яку в літературі називають гібридною війною (Gruszczak, 2011, s. 11), використовуючи, серед іншого, цілий комплекс процедур соціальної інженерії, болісно викриває актуальність обговорюваної теми. Хоча війна в Україні, спричинена імперськими устремліннями Росії, 24 лютого 2022 року увійшла у відкриту фазу – явний конфлікт між двома країнами – агресором і жертвою нападу (стала «класичною» війною), вона також зазнала трансформації. Мова навіть не про використання недержавних структур для ведення регулярної війни (таких як горезвісні «вагнерівські» формування), появі яких сприяли введені на початку правління Володимира Путіна положення про можливість надання силовими структурами президента РФ послуг т. зв. недержавної охорони. Це призвело до створення численних приватних військових компаній, добровольчих козацьких формувань та найманих регіональних «губернаторських військ», охоронних, детективних та консалтингових компаній тощо, які, воюючи в Україні, не дотримуються т. зв. кодексу війни. Ми хочемо наголосити на аспекті культурної війни, який значною мірою має психологічний характер, у якому, окрім типових військових дій на суші, воді та повітрі на території України, посилено пропагандистський елемент, що здійснюється у віртуальному просторі.

Метою російської неоімперської політики є послаблення транс'європейських і трансатлантичних контактів і дискредитація американської політики, а також, що найважливіше в контексті польсько-українських відносин, розпалювання взаємних конфліктів, нагадування про історичні суперечки та провокування проблем у двосторонніх відносинах. Це постійні елементи стратегічного дискурсу Росії, яка прагне дестаблізувати Європу, особливо Центральну та Східну, як сферу свого впливу, а також буферну зону між Росією та рештою Європи (Włodkowska-Bagan,

2017, s. 36-47; „Polityka Rosji na obszarze poradzieckim”, 2017, Wschodni Rocznik Humanistyczny, t. 14, nr 3, s. 66–68).

Методи дестабілізації роками залишаються незмінними, дещо модифікуючись залежно від того, кому вона адресована. На росіян всередині країни впливають ЗМІ, а також освітня система. Для кращого розуміння механізмів суспільно-культурних процесів, які там відбуваються, треба пам'ятати, що чинний у Росії «історико-культурний стандарт», що уніфікує зміст підручників історії та наукових монографій, створений не стільки вченими, скільки політехнологами. Першу комісію, відповідальну за забезпечення «правильного» трактування російської історії шляхом підготовки *Концепції нового навчально-методичного комплексу вітчизняної історії*, опубліковану в 2014 р., очолив Сергій Нарішкін, тодішній голова Адміністрації Президента, вихідець з розвідки КДБ. «Головний історик країни» за освітою – інженер-механік, доктор економічних наук. Його концепція не тільки зміцнює спотворене уявлення про початок російської історії. Всупереч історичним фактам, вона начебто сягає часу прибуття Рюрика до Києва (862 р.), а саму Київську державу, Київську Русь, називає Давньоруською державою (*древнерусское государство*). В такий спосіб забезпечується «тяглість» російської історії та культури. Мовляв, історія та культура Києва та Русі – «русская». Щодо сталінського радянського періоду також використовують промовисті евфемізми, та на певні теми накладені табу. Не тільки початок сталінської ери, але й роки великого терору 1930-х там називають «роками великого перелому».

Процес приведення історичної науки, культурної політики, та навіть думок росіян у «відповідність» до уявлень Володимира Путіна триває вже ціле покоління, принаймні з початку ХХІ ст. Такий підхід до державної гуманітарної політики виростає з радянської концепції створення «соціалістичної людини» – «homo sovieticus».

У 2001 році, під час першого з'їзду російськомовної діаспори (Москва 11-12.10.2001) офіційно була проголошена ідея «руського міра», а в 2007 році зі створенням фонду «Русскій мір» вона набула інституційної форми. У грудні того ж року, під час зустрічі в Петербурзі з представниками інтелігенції, Путін сформулював її культурний зміст:

У наш важкий час ми повинні шукати адекватні форми історичної спільноти людей. «Русській мір» має об'єднувати всіх, хто цінує російське слово і культуру, незалежно від того, де вони живуть, в Росії чи за кордоном, незалежно від етнічної приналежності. Якомога частіше вживайте словосполучення «русській мір»! („Мы русский мир построим” (2007), Литературная газета, nr 49, s. 7.).

Як сторонні спостерігачі, поляки та українці, ми не змінимо внутрішню політику Російської Федерації. Завдання наукової спільноти полягає в тому, щоб донести до наукових, освітніх та політичних середовищ країн Центрально-Східної Європи інформацію про масштаби, розмах і швидкий розвиток процесу культурного імперіалізму в Росії, а також у тому, щоб показати механізми його впливу на зовнішніх реципієнтів з метою кращої та ефективнішої протидії таким механізмам. Мета цього тексту – висвітлити одну з багатьох форм культурного впливу Росії, засновану на використанні спотворених міфів ідентичності та польсько-українських стереотипів, і показати можливості протидії цьому явищу на науковому рівні. Зважаючи на обмежений обсяг цього тексту, ми покажемо лише окремі прояви російської діяльності в медіа-повідомленнях, часто діаметрально різних, адресованих окремо польській та українській аудиторії.

Міфи ідентичності як інструмент неоімперської історичної політики Росії

Слід наголосити, що міфи, особливо засновницькі чи початку – це яскравий культурний фактор впливу на державу та суспільство. Вони виражають їхню ідентичність, характеризують національні особливості та ситуацію, в якій опинилися, причому виходять за межі буденної дійсності та пояснюють її легендарне походження. Вони базуються не на знаннях, а на уявленні про те, як має бути (Eliade, 1998, s. 11). Міф, як і релігійні системи, також є носієм цінностей і принципів, які забезпечують консолідацію конкретної соціальної спільноти. Завдяки цьому вони гарантують спадкоємність культури і традицій даної громади (Malinowski, 1990, s. 299, 349). Це позитивна сторона існування міфів. Водночас, з наукової точки зору, вони становлять ідеологічну суспільну «хвищу свідомість» (Szostak, 2010, s. 25), і завдяки своїй укоріненості в ній сильно впливають на діяльність індивідів, які

бездумно і некритично сприймають їх як доведені факти. Міфи йдуть поруч із стереотипами. Останні, породжені необхідністю називати явища, що виявляється важливішим за їх аналіз (Lippmann, 1961, s. 81), призводять до постійного сприйняття навколишнього світу спрощено, крізь призму чужих думок, уже готових наборів кліше-стереотипів, які прийняті спільнотою (Lippmann, 1961, s. 50). З цієї причини, а також завдяки їхній функції інтеграції суспільства, їх можна знайти як у мотивації соціальної діяльності, так і в політичній пропаганді (Berting, Villain-Gandossi, 1995, s. 14). У російській версії в ній домінує наратив, насичений стереотипами, міфами та маніпульованими історичними фактами про вічну війну між російською та атлантичною цивілізаціями, яку Захід влаштував Росії (Darczewska, 2019, s. 13-41).

«Війни» з чужою пам'яттю є елементом інформаційної політики, яка є системним явищем у Росії. Жодна країна не займається цим питанням у такому масштабі, жодна країна не докладає таких організаційних і фінансових зусиль для інформаційної боротьби. Вона демонструє стійкі риси, зумовлені російською стратегічною культурою (Darczewska, 2015, s. 36).

Такі дії узгоджуються з російською військовою доктриною 2014 року, яка додатково запроваджує принцип обмеженого суверенітету сусідніх з Росією союзників і держав, які повинні абсолютно поважати інтереси Росії. Важливо, що в цій доктрині сфера впливу Росії поширювалася на всю територію колишнього СРСР і деякі країни колишнього Східного блоку, а не, як це було в попередніх версіях, на територію СНД. Цією сферою впливів, переконані у Кремлі, мусить бути охоплена й Україна, нібито колонізована Заходом (Darczewska, 2015, s. 18). Суверенне право України на власну державність і окрему культуру було повністю зневажено.

Тема «Україна», яка сьогодні не сходить з російських телеекранів і перших шпальт газет, також постійно присутня в російському культурному дискурсі. Він адресований кільком групам реципієнтів: перш за все, громадянам Російської Федерації (з метою консолідації та мобілізації суспільства навколо центру влади, насадження ідеї статусу наддержави, шляхом приниження престижу нібито західного «українського проекту» і Заходу як

культурного конструкту). Друга група – еліти та суспільства пострадянських країн (для збереження спільноти «русского міра»). На менш важливим адресатом є і «колективний» Захід (для створення іміджу Росії як наддержави). Однак, головна аудиторія – це громадяни країн, що безпосередньо межують з Росією, які найбільше піддаються ризику історичних, психологічних та інших війн. Йдеться про суспільства Білорусі, України, Польщі та країн Балтії.

Цей тип нарративу часто з'являється в політичному дискурсі Путіна, зокрема присвяченому українцям, як-от опублікована російською та українською мовами стаття «Про історичну єдність росіян та українців», яка чітко відображає бажання відновити «порядок» радянського зразка (Путін, В. «Про історичну єдність...», 2021). Міфологеми, які містяться в офіційному нарративі, не лише слугують бажаній реконструкції образу світу, а й уможливають перехід до наступальних дій, які полягають у протистоянні російського нарративу та їх неросійських інтерпретацій (Darczewska, 2019, s. 17, 18, 20). Як показали події 2014 і 2022 рр., вони також є виправданням збройного вторгнення.

Міфи ідентичності як інструмент дестабілізації польсько-українського культурного діалогу

Описана вище стратегія передбачає дестабілізацію польсько-українських відносин. Коротше кажучи, добрі польсько-українські відносини віддаляють Україну від Росії, що ускладнює відновлення російської сфери впливу. З точки зору України, незважаючи на складні моменти в історії польсько-українських відносин, Польща залишається своєрідним «вікном в Європу», транзитним каналом для політичних і культурних контактів. Очевидно, що співіснування багатьох народів, зокрема польського й українського, у складі Речі Посполитої мало породжувати не лише позитивні наслідки, а й ворожнечу та конфлікти. Сучасна російська пропаганда ґрунтується на перебільшених негативних стереотипах. З одного боку, вона використовує проросійські настрої (як у Польщі, так і в Україні). Не забуває грати і на антиукраїнських настроях у Польщі та антипольських в Україні, які були розбурхані ще за часів царату («Польща як Іуда слов'янського світу»), й зміцнені в радянський період, коли було створено багато нових стереотипів про Польщу (зокрема як «байстрюка Антанти» та

«ланцюгового пса Заходу»). Крім цього, щонайменше з XIX ст., Росія використовувала деструктивний потенціал міфу про поляка як «пана», а українця як «холопа». З одного боку, він показав існування польсько-українського антагонізму, а з іншого – применшував вплив самих українців на українську культуру (між іншим, оминав існування великих руських родів). Негативні риси поляків наголошує й сучасна російська пропаганда. Мовляв, поляки – це передусім нечесні роботодавці, які наживаються на українських економічних емігрантах, а також «троянський кінь» США.

У свою чергу, в російському меседжі про Україну, адресованому Заходу (в тому числі Польщі), українська держава постає корумпованою, дестабілізованою правлячими нею олігархами, занепадаючим «невдалим, непрацюючим державним проектом на чолі з Америкою», з громадянами, позбавленими ідентичності. Або ж навпаки: кровожерливими націоналістами, фашистами, бандерівцями та іншими колаборантами нацистської Німеччини та Гітлера. Ця стратегія слугує розпалюванню польсько-української ворожнечі, зокрема роз'ятрює пам'ять про злочини УПА проти поляків, а водночас дає аргументи на користь «імперського синдрому» та ревізіонізму поляків, які нібито прагнуть поділу України. Наприклад: Олег Неменський, експерт Російського інституту стратегічних досліджень, у своїй обширній статті «Польсько-українські відносини на цьому етапі» говорить про погіршення сучасних польсько-російських відносин. На його думку, причиною їх загострення після 2014 р. є не напад Росії на Україну, анексія Криму чи створення штучних і маріонеткових псевдодержав, інкорпорованих РФ, на кшталт т.зв. ЛНР та ДНР. Причину слабкості польсько-російських стосунків він бачить в «одвічній», на його думку, боротьбі між Польщею та Росією за лідерство на Сході, щонайменше з XVI-XVII ст. Він наголошує: «Метою Варшави точно не є територіальна цілісність України». Неменський пояснює «імперський синдром» польською політикою на Сході: «(...) сучасна Польща є країною з сильним постімперським синдромом: Польща кидає виклик не звичайній державі, а другій імперії у боротьбі за свої території» (Неменський, 2014, s. 68).

Цей тип наративу вписується також у слова, повторені багато разів покійним Володимиром Жириновським, який у 2014 р. провокативно надсилав польській владі ноти з пропозицією організувати референдум у п'яти західноукраїнських областях: Івано-Франківській, Волинській, Рівненській, Львівській і Тернопільській, щоб, можливо, приєднати їх до Польщі, а також до Угорщини – з пропозицією взяти під контроль Закарпаття, а до Румунії – взяти під протекторат Чернівецьку область («Жириновський запропонував ...», 2014). Пропозиція «повернути Львів» мала схожу мету – вона була дивною для польського суспільства, але її підхопили екстремістські організації.

Подібне зневажання держави чітко простежується в російських наративах про Україну. Схема та сама. Антипольська пропаганда використовує метафору Польщі як «незграбного байстрюка з імперським синдромом», тоді як в антиукраїнській пропаганді все частіше зустрічаємо метафору України як «байстрюка, породженого Ленінінм» або «виродка, що виник в результаті краху Радянського Союзу».

Якщо уважно проаналізувати сучасні джерела та джерела з 1930-х рр., то виявиться, що в наш час російська пропагандистська машина представляє Україну за допомогою тих самих ідеологічних кліше, що й Польщу напередодні «четвертого поділу» у 1939 р. Російські пропагандисти називають державність України після 1991 р. «невдалим проектом», державою, керованою антинаціональним режимом, неспроможною до суверенітету. Ці гасла аналогічні до тих, які свого часу з'явилися щодо II Речі Посполитої в радянській пресі.

Окрім ідентичних наративних моделей, також використовуються й подібні техніки замовчування. Пропускання вибраних фактів також є чудовою стратегією дезінформації (Noelle-Neumann, 1974, s. 24-51). Наприклад, якщо йдеться про складні польсько-російські відносини, табуйованими темами є розділи Першої Речі Посполитої, розстріли НКВД у Катині понад 20 тис. польських громадян, зокрема 10 тис. польських офіцерів, що були здійснені за рішенням найвищої влади СРСР у секретній постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 5 березня 1940 р. (Materski, 2000, s. 22-40), Пакт Ріббентропа-Молотова.

Усвідомлення цих фактів безжально викрило б повторюваність російської імперської машини. Однією з важливих причин поділів Першої Речі Посполитої, нагадаємо, було втручання Росії у внутрішні справи цієї держави під приводом захисту її православних громадян. Посланник Катерини II Микола Рєпнін, маніпулюючи важливими для шляхти гаслами «шляхетських вольностей», зумів розділити суспільство на два полярні табори. Одні представники шляхти, під захистом російських військ, заснували Торунську та Слуцьку конфедерації, прагнучи надати дисидентській шляхті повні політичні права, а інші утворили Радомську конфедерацію, для відновлення колишніх шляхетських вольностей. Під загрозою використання російських військ, які оточили Варшаву під час засідання сейму, що увійшов в історію як «рєпнінський», названий на честь його ініціатора – Рєпніна, і який зібрався в рамках конфедерації (Радомська конфедерація; така форма сейму унеможливила застосування принципу *liberum veto*, згідно з яким можна було перервати сесію), її учасники під примусом 26 лютого 1768 р. прийняли кардинальні закони. Зокрема, зберегли *liberum veto*, завдяки якому Росія паралізувала реформи Речі Посполитої на тривалий час, (серед яких і гарантування прав православних), та надіслали своїх представників до Катерини II, просячи системи гарантій для Речі Посполитої. Через три дні, 29 лютого 1768 р., почалася Барська конфедерація. Після її поразки у 1771-му, вже наступного року відбувся перший поділ Речі Посполитої (Łubieńska, 1911, s. 132-140).

«Захист» православного населення Першої Речі Посполитої – це ідентичний механізм втручання у справи окремих держав, як і «захист» сучасною Росією російськомовного населення України.

У контексті українсько-російських відносин серед тем, які залишаються табуйованими в російському інформаційному просторі, є включення Гетьманщини до складу імперії, переслідування уніатської церкви, Голодомор чи т.зв. Розстріляне Відродження – термін, яким означають покоління української інтелігенції та період злочинів 1930-х рр., з апогеєм у 1937 р. Тобто замовчуються злочини, вчинені органами НКВС в УРСР проти українських письменників, митців і науковців, що призвели до винищення більшості представників цього покоління.

З огляду на це, поляки та українці, які внаслідок історичних потрясінь опинилися в різні періоди своєї національної історії під правлінням тих самих царів, а потім радянських генеральних секретарів, мусили постійно стикатися з тими самими викликами, які перед ними ставили імперські режими. Йдеться, наприклад, про етнічні чистки, вбивство 100 000 «польських шпигунів» (див., наприклад, Korczyński, 2017) і десятків тисяч українських культурних діячів у 1930-х рр.

Підсумовуючи. З одного боку, Росія знаходить складні питання в польсько-українських відносинах і розпалює історичні суперечки, з іншого – приховує власні імперські дії щодо обох держав та польського й українського народів. Водночас Москва робить все можливе, аби в Києві та Варшаві не зауважили повторюваність схем, які вона використовує для досягнення політичних цілей.

Дії: Welcome in Polska

Як науковці ми реалісти. Ми розуміємо, що різні країни у своїх освітніх стратегіях зосереджуються на популяризації славетних елементів власної історії, моментів національного піднесення та позитивних етапів розвитку держави, щоб сформувані бажане ставлення своїх громадян. Водночас стирання, замовчування та ненавчання наступних поколінь росіян про злочини можновладців та їхніх підлеглих (наприклад, про сталінський терор) призводять до побудови дефектного, неповноцінного суспільства, бо воно не вміє робити висновки з уроків власної історії.

Як науковці, ми можемо лише закликати людей, які вважаються російською інтелектуальною елітою, мобілізувати своїх співвітчизників до дій щодо пізнання власної історії та ініціювати проведення неупереджених наукових досліджень.

Завдання польських і українських науковців в епоху культурної війни, яку веде проти нас Росія, полягає в тому, щоб активізувати роботу над вивченням наших історій та усвідомлення причини і умов, за яких відбулися ті або інші події, що призводили до жахливих наслідків. Це можна зробити лише в межах роботи двосторонніх польсько-українських робочих груп, які працюють на партнерських засадах.

Такі заходи вже проводяться. Завдяки підтримці Фондації розвитку польської науки до вересня 2024 р. у Польщі та Україні

реалізовуватиметься проєкт „*Welcome to Polska!*” *Analysis of the integration of young Poles and Ukrainians after 24/02/2022 for encouraging the adaptation of Ukrainian students in Poland* („Trzeci konkurs w programie DLA UKRAINY rozstrzygnięty. Znamy zwycięskie projekty”, 2023). Задіяні в ньому науковці професор, доктор габілітований Йоанна Гетка, доктор Моніка Гронька та доктор Ростислав Крамар (Варшавський університет) а також професор Галина Наенко (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), використовуючи науковий інструментарій, діагностуватимуть стан знань молодих поляків та українців одне про одного, їхній спосіб мислення та проблеми, пов’язані з адаптацією в безпрецедентних умовах, у зв’язку з масштабами культурного контакту, спричиненого вимушеною еміграцією з України. Діагноз, сформульований на основі опитувань, проведених серед польських та українських студентів, дозволить нам оцінити знання одне про одного тепер і в минулому, вказати на культурні відмінності (з точки зору респондентів) і визначити найбільші виклики та потреби.

Чому саме тепер настільки актуальна тема історії польсько-українських культурних стосунків? За офіційними даними, з початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. з України виїхали понад 8 млн осіб, з них близько 1,5 млн отримали тимчасову допомогу в Польщі. Серед цих людей велика група молодих людей, які вирішили навчатися в польських університетах. Крім проблем, пов’язаних із вивченням та оволодінням польською мовою, вони зіткнулися з проблемами інтеграції, пов’язаними з культурними відмінностями між поляками та українцями. Розгубилися й польські студенти. Формальна участь студентів з України в заняттях як студентів, а не лише як вільних студентів, почалася в жовтні 2022 р.

Наявні статистичні дані показують, що студенти з України протягом багатьох років становлять найбільший відсоток іноземних студентів польських університетів. У період з 2008 по 2021 рр. кількість молодих українців, які навчаються в Польщі, зростає більш ніж у тринадцять разів – з 2831 у 2008/2009 навч. році до 38473 у 2020/2021 навч. році. На той час вони становили найбільшу групу іноземців, які навчалися в польських університетах – їх частка становила 46% від усіх студентів

(«Większość zagranicznych studentów w Polsce pochodzi z Ukrainy», 2021). Ситуація стала значно динамічнішою після повномасштабної російської агресії проти України. Лише до Варшавського університету в 2022/2023 навч. році прийнято 529 осіб з України («Ukraińcy najliczniejszą grupą obcokrajowców na polskich uczelniach», 2023). Кількість студентів, які приїхали до Польщі після нападу Росії у 2022 р., склала 21 тис. осіб («KRASP: Na uczelniach w Polsce studiuje ponad 21 tys. studentów z Ukrainy», 2023). У контексті активізації молодіжного обміну слід зазначити, що беручи до уваги початкову та середню школи, кількість українських дітей у польських школах зростатиме експоненціально: згідно з даними Системи освітньої інформації (SIO) від лютого 2023 р., у польських школах і дитсадках навчається 187,9 тис. дітей з України, які приїхали до Польщі після російської агресії («Trzy polskie szkoły Jehora. Czy ukraińskie dzieci integrują się z polskimi?», 2023). Проте ми наводимо дані про учнів середньої та початкової школи лише в контексті роботи над висвітлюваною темою, щоб проілюструвати масштаби явища.

Спостереження за наслідками безпрецедентної міжкультурної зустрічі молодих поляків та українців чітко виявило культурні відмінності – часто непомітні на перший погляд – які нерідко становлять перешкоду в процесі інтеграції. Наприклад, головні річки Польщі та України: Вісла і Дніпро течуть у протилежних напрямках. Це створює зовсім інший просторовий образ: коли поляк говорить про правобережну частину країни, він має на увазі східну частину, українець одразу бачить захід України. Опитування, проведене на вибірці 30 українських студентів, які навчаються у Варшавському університеті, показало, що:

1) молоді українці мали проблеми не лише з розумінням базових аспектів організації життя в Польщі (органи влади, система охорони здоров'я, транспорт, недостатня орієнтація в польській системі вищої освіти та можливостях, які вона пропонує), але й не дуже розуміли історію Польщі, особливо періоди боротьби за незалежність і демократію. Крім цього, вони мали надто загальне уявлення про польський досвід трансформації та етап переговорів перед вступом Польщі до Європейського Союзу, який значною мірою сформував сучасний польський світогляд.

2) Молоді поляки не бачать великих культурних відмінностей між поляками та українцями, окрім мови та символів, які пропагує Україна (вишиванка, тризуб, козацькі шаровари), але водночас, як і їхні однолітки з України, небагато знають про умови розвитку української культури, історичні травми, революції, що відбувалися після падіння комунізму.

Результати цієї розвідки доводять, що для дезінформаційної діяльності Росії є достатній ґрунт. Пам'ятаймо, що саме брак достовірних знань підживлює міфи про ідентичність та культуру, що дозволяє Росії формулювати різні медіа-повідомлення, призначені для одержувачів з Польщі та України. У такій парадигмі з'являється, наприклад, згаданий міф про згубний вплив польської культури, який також пов'язаний зі спільним для всіх народів міфом про «золоту добу», точкою відліку втраченої «колишньої слави», дією зовнішніх та/або внутрішніх сил. Мовляв, ворогом є Польща, а історичне значення російської політики щодо України відходить на другий план.

Сучасна російська пропаганда базується на цих міфах, використовуючи, з одного боку, проросійські настрої (як у Польщі, так і в Україні), а з іншого – антиукраїнські ресентименти в Польщі та антипольські ресентименти в Україні, які найчастіше виникали у радянський період. Витоки таких ресентиментів можна знайти в описаних вище міфах.

Спричинений діями Росії, безпрецедентний приплив українців до Польщі та контакти між молодими поляками й українцями є викликом, але ми також переконані, що цей виклик – у вигляді спланованого та добре виконаного завдання – позитивно впливатиме на польсько-українські відносини в майбутньому. Обов'язок польських та українських гуманітаріїв – зробити все можливе, щоб ці відносини були мирними, дружніми, заснованими на взаєморозумінні, в дусі громадянства та співпраці.

Виявлення проблем дозволить вжити відповідних заходів для подолання культурних відмінностей. Проект, який веде до польсько-українського діалогу та успішної інтеграції, має стратегічне значення для Польщі й України як ефективний інструмент протидії російській культурній війні проти України та Польщі. Його метою буде, окрім визначення актуальних, найновіших викликів для польсько-українського культурного

діалогу, популяризація польської культури серед українців та української серед поляків як джерела натхнення для розвитку культурного діалогу, заснованого на знаннях, а також гарантії побудови добросусідських відносин у майбутньому.

Важливо, що метою польської діяльності є не постійне втягнення молодих українців у польський культурний простір, що може призвести до явища т.зв. «витоку мізків» з України. Навпаки, метою такої діяльності є формування громадянської позиції, шляхом популяризації серед молодих поляків та українців європейських цінностей, як таких, що не даються раз і назавжди, а потребують постійної праці над їх збереженням, соціальної активності, участі у громадському житті країни. Це призведе до тісніших контактів між польським та українським суспільствами.

Як науковці та освітяни, ми віримо, що зацікавлення молодих українців, теперішніх студентів польських університетів, польською мовою, культурою, окремими аспектами повсякденного життя, функціонуванням публічної, державної та місцевої адміністрації стане у великій пригоді цим майбутніми «амбасадорам Польщі в Україні». У недалекому майбутньому, після перемоги України у війні з Росією, ці люди, «озброєні» знаннями про успіхи та недоліки польського суспільного життя, свідомо відбудовуватимуть свою країну, відповідно до власних уявлень, побудованих на основі досвіду перебування в Польщі.

Рішення: „Welcome in Ukraina”

Демістифікація та «роззброєння» міфів про ідентичність, якими Росія розпалює польсько-українські конфлікти, є величезним обов'язком сучасних польських та українських гуманітаріїв. Ці міфи є ефективним зряддям впливу російської пропаганди. Пропагандистська діяльність передує фазі прихованої гібридної війни, а пізніше – повномасштабної відкритої війни. Таких міфів і готових гасел російської пропаганди сотні: в тому числі: «Польща – юда слов'ян», «байстрюк Антанти», «ланцюговий пес Заходу» і т.ін. Водночас кремлівська пропагандистська машина намагається реанімувати польський імперський синдром, тому вкидає у медіа-простір наративи про «польський Львів», «польських панів», поляків-експлуататорів. Натомість у контексті наративу про Україну вириваються кремлівські «вкиди» про корумповану українську «недодержаву» під домінацією олігархів,

підконтрольну Америці, з громадянами без ідентичності або, навпаки: кровожерними націоналістами, фашистами, бандерівцями та іншими колаборантами нацистської Німеччини та Гітлера і т. ін. У цьому тексті згадано лише кілька таких російських ідеологем, щоб показати їхню довговічність і шкідливість для міжкультурних стосунків.

Відкрита війна Росії проти України брутально актуалізує питання історії польсько-українських культурних відносин і ставить перед науковцями нові завдання: розпізнати й описати такі фальшивки та протидіяти їхньому поширенню, оскільки вони небезпечні для побудови добросусідських польсько-українських відносин. Відповіддю на такі виклики є, зокрема, спільні польсько-українські науково-освітні проекти, під час реалізації яких буде враховано перспективу обох партнерів. Діагностика стану знань про історію, культуру та систему цінностей серед молодого покоління поляків та українців, які починають своє професійне життя, має стратегічне значення: усунення існуючих культурних стереотипів шляхом надання достовірних знань, заходів для інтеграції та побудови міжкультурного діалогу, як а також підвищення обізнаності про важливість існування спільноти польсько-українського досвіду. є основою для побудови міцних добросусідських контактів у майбутньому.

У ширшому масштабі це призведе до швидшої європейської інтеграції з повагою до європейських цінностей. Крім усього іншого, такі знання і досвід – це ефективне знаряддя протистояння тій інформаційній війні, яку Росія веде з польським та українським суспільствами.

Подяка. Висловлюємо вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Стаття є результатом реалізації дослідницького проекту „*Welcome to Polska!*” *Analysis of the integration of young Poles and Ukrainians after 24/02/2022 for encouraging the adaptation of Ukrainian students in Poland*, який був фінансований грантом Фондації розвитку польської науки, Польща (Fundacja na Rzecz Rozwoju Nauki Polskiej).

Джерела та література

Berting, J., Villain-Gandossi, Ch. (1995), „Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne”, w: Walas, T. (red.), *Narody i stereotypy*, Kraków, s. 13–30.

Darczewska, J. (2015), „Diabeł tkwi w szczegółach wojna informacyjna. W świetle doktryny wojennej Rosji”, Raport OSW, maj. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_50_pl_diabeł_tkwi_net.pdf

Darczewska, J. (2019), „«Wojna pamięci»: historia, polityka i służby specjalne Federacji Rosyjskiej”, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, nr 20(11), s. 13-41.

Eliade, M. (1998), *Aspekty mitu*, tłum. Mrówczyński, P., Warszawa.

Gruszczak, A. (2011), „Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna”, w: Sokała, W., Zapała, W. (red.), *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa, s. 9–17.

Korczyński, P. (2017), „NKWD kontra «100 tysięcy agentów POW» – zapomniane ludobójstwo 1937–1938”, *Polska Zbrojna*, <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/23152?t=NKWD-kontra-100-tysiecy-agentow-POW-zapomniane-ludobojstwo-1937-1938#> (dostęp 09.11.2023).

„KRASP: Na uczelniach w Polsce studiuje ponad 21 tys. studentów z Ukrainy” (2023), *Głos nauczycielski*, <https://glos.pl/krasp-na-uczelniach-w-polsce-studiuje-ponad-21-tys-studentow-z-ukrainy> (dostęp 09.11.2023).

Lippmann, W. (1961), *Public opinion*, New York.

Lubieńska, C. (1911), *Sprawa dysydencka 1764-1766*. Kraków-Warszawa.

Malinowski, B. (1990), *Mit, magia, religia*, tłum. Leś, B., Prasałowicz, D., Warszawa.

Materski, W. (2000), „Katyń – motywy i przebieg zbrodni (pytania, wątpliwości)”, *Zeszyty Katyńskie*, nr 12, s. 26–40.

Noelle-Neumann, E. (1974), „The spiral of silence: A theory of public opinion”, *Journal of Communication*, vol. 24, nr 3, s. 24–51.

„Polityka Rosji na obszarze poradzieckim” (2017), *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, t. 14, nr 3, s. 66–68.

Szostak, W. (2010), „Mity i stereotypy w komunikacji politycznej”, w: Kosińska-Metryka, A., Gołoś, M. (red.), *Mity i stereotypy w polityce. Przeszłość i teraźniejszość*, Toruń.

„Trzeci konkurs w programie DLA UKRAINY rozstrzygnięty. Znamy zwycięskie projekty” (2023), <https://www.fnp.org.pl/trzeci-konkurs-w-programie-dla-ukrainy-rozstrzygniety-znamy-zwycieskie-projekty-2/> (dostęp 09.11.2023).

„Trzy polskie szkoły Jehora. Czy ukraińskie dzieci integrują się z polskimi?” (2023), *Oko.press*, <https://oko.press/trzy-polskie-szkoly-jehora-ukrainskie-dzieci-integracja> (dostęp 09.11.2023).

„Ukraińcy najliczniejszą grupą obcokrajowców na polskich uczelniach” (2023), *Newsletter Akademicki*. Perspektywy, https://perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=6938&catid=24&Itemid=119 (dostęp 09.11.2023).

„Większość zagranicznych studentów w Polsce pochodzi z Ukrainy” (2021), *Bankier.pl*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Studenci-z-Ukrainy-stanowia-najwiekszy-odsetek-na-uczelniach-w-Polsce-8074092.html> (dostęp 09.11.2023).

Włodkowska-Bagan, A. (2017), „Kultura strategiczna Rosji”, *Sprawy Międzynarodowe*, nr 3, s. 36–47.

„Znaczący wzrost liczby ukraińskich studentów na Uniwersytecie Warszawskim” (2023), <https://dzieje.pl/edukacja/znaczący-wzrost-liczby-ukraińskich-studentow-na-universytecie-warszawskim> (dostęp 09.11.2023).

„Жириновський запропонував Польщі поділити Україну” (2014), *BBC NEWS Русская Служба*, https://www.bbc.com/russian/international/2014/03/140324_zhirinovsky_poland_ukraine (dostęp 09.11.2023) [російською мовою].

„Ми рускій мір побудуємо” (2006), *Литературная газета*, 6–12 грудн я 2006. № 49. С. 7 [російською мовою].

Неменський, О. (2014), „Польсько-українські стосунки на сучасному етапі”, *Вопросы национальной стратегии*, т. 6, С. 66–88. [російською мовою].

Стаття Владіміра Путіна «Про історичну єдність рускїх та українцїв» (2021), <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (dostęp 09.11.2023) [російською мовою].

Getka J., Grącka M., Kramar R. WE WILL NOT CHANGE HISTORY. THE ROLE OF POLISH-UKRAINIAN SCIENTIFIC PROJECTS IN BUILDING EFFECTIVE STRATEGIC COOPERATION IN THE REGION OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Abstract

The aim of the article is to highlight the neo-imperial policy of Russia, which uses the same socio-technical methods regardless of the historical period, aimed at destabilizing Europe, especially Central and Eastern Europe, as its sphere of influence, as well as the buffer zone between Russia and the rest of Europe. The authors of the article present the Russian narrative on Polish-Ukrainian relations in order to fuel mutual conflicts, recall historical disputes, and provoke problems in bilateral relations. Importantly, Russian propaganda has institutional support in the education of the next generation of Russians,

including: methodologies “The concept of a new didactic and methodological complex of native history”, which strengthens the cultural myths spread by the Russian authorities about Poles, Ukrainians and Polish-Ukrainian relations. The aim of the article is to propose a solution to the problem based on data analysis.

Methodology. *When preparing the article, the basic principles of historical and cultural knowledge were applied: historicism, science, objectivity. The specific research tasks of the study were solved using historical-comparative and cultural methods (analysis of various sources and formulation of appropriate records and conclusions from the research) and through critical analysis of sources. The preliminary conclusions formulated in the article are based on survey materials.*

Conclusions. *The analysis of the state of knowledge of young Poles about Ukrainians and Ukrainian culture and the history of Ukraine, as well as of young Ukrainians about Poles, Polish culture and the history of Poland, proves that despite a year of intensive contact forced by the Russian invasion of Ukraine, their knowledge about themselves is low. This still gives Russia grounds for disinformation activities: it allows Russia to formulate separate narratives addressed to Poles and Ukrainians, and thus act to the detriment of building good-neighborly Polish-Ukrainian relations. Demystifying identity myths used by Russia to fuel Polish-Ukrainian conflicts is a huge responsibility of Ukrainian contemporary humanities. Diagnosing the state of knowledge about history, culture and value system among the young generation of Poles and Ukrainians who are starting their professional life is of strategic importance: eliminating existing cultural stereotypes by providing reliable knowledge, activities for integration and building intercultural dialogue, as well as raising awareness of the importance of the community of Polish-Ukrainian experiences. Ukrainian; is the basis for building lasting good-neighborly contacts in the future. This type of research will be carried out by a Polish-Ukrainian research group as part of the "Welcome in Poland" project, financed by the Foundation for the Development of Polish Science.*

Keywords: *Poland, Ukraine, history of Ukraine, Polish-Ukrainian cultural contacts, Russian cultural imperialism, 2022, Russian aggression in Ukraine.*

**Getka J., Gręcka M., Kramar R. HISTORII NIE ZMIENIMY.
ROLA POLSKO-UKRAIŃSKICH PROJEKTÓW NAUKOWYCH W
BUDOWANIU SKUTECZNEJ WSPÓŁPRACY STRATEGICZNEJ W
REGIONIE EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ**

Streszczenie

Celem artykułu jest naświetlenie neoimperialnej polityki Rosji, stosującej niezależnie od okresu historycznego te same metody socjotechniczne, mające na celu destabilizację Europy, zwłaszcza Środkowo-Wschodniej, jako swojej strefy wpływów, a także strefy buforowej między Rosją i resztą Europy. Autorzy artykułu przedstawiają narrację rosyjską na temat relacji polsko-ukraińskich w celu podsycania wzajemnych konfliktów, przypominanie sporów historycznych, prowokowanie problemów w relacjach dwustronnych. Co istotne, rosyjska propaganda ma wsparcie instytucjonalne w zakresie edukacji kolejnego już pokolenia Rosjan w postaci m.in. metodyki Koncepcja nowego dydaktyczno-metodycznego kompleksu historii ojczyzny, która umacnia rozpowszechniane przez władze rosyjskie mity kulturowe na temat Polaków, Ukraińców i relacji polsko-ukraińskich. Celem artykułu jest na podstawie analizy danych, zaproponowanie rozwiązania problemu.

Metodologia. *Podczas przygotowywania artykułu zastosowano podstawowe zasady wiedzy historycznej i kulturowej: historyzm, naukowość, obiektywizm. Konkretnie zadania badawcze badań rozwiązano metodami historyczno-porównawczymi i kulturowymi (analiza różnych źródeł oraz sformułowanie odpowiednich zapisów i wniosków z badań) oraz poprzez krytyczną analizę źródeł. Wstępne wnioski sformułowane w artykule opierają się na materiałach ankietowych.*

Wnioski. *Analiza stanu wiedzy młodych Polaków o Ukraińcach i kulturze ukraińskiej oraz historii Ukrainy, a także młodych Ukraińców o Polakach i kulturze polskiej oraz historii Polski dowodzi, że mimo roku intensywnego kontaktu wymuszonego inwazją rosyjską na Ukrainę, ich stan wiedzy o sobie jest niewielki. Daje to Rosji wciąż podstawy do działań dezinformacyjnych: pozwala Rosji formułować odrębne narracje skierowane do Polaków i Ukraińców, a tym samym działać na szkodę budowania dobrosąsiedzkich stosunków polsko-ukraińskich. Demistyfikacja mitów tożsamościowych wykorzystywanych przez Rosję do podsycania konfliktów polsko-ukraińskich to ogromny obowiązek ukraińskiej humanistyki współczesnej. Diagnoza stanu wiedzy na temat historii, kultury, systemu wartości wśród rozpoczynającego życie zawodowe młodego pokolenia Polaków i Ukraińców ma znaczenie strategiczne: wyrugowanie istniejących stereotypów kulturowych poprzez dostarczenie rzetelnej wiedzy, działania na rzecz integracji i budowania dialogu międzykulturowego, a także uświadomienie znaczenia wspólnoty doświadczeń polsko-ukraińskich; jest podstawą budowy trwałych kontaktów dobrosąsiedzkich w przyszłości. Tego typu badanie będzie realizowane przez*

polsko-ukraińską grupą badawczą w ramach projektu „Welcome in Polszcza”, finansowanego ze środków Fundacji na Rzecz Rozwoju Nauki Polskiej.

Słowa kluczowe: *Polska, Ukraina, historia Ukrainy, polsko-ukraińskie kontakty kulturowe, rosyjski imperializm kulturowy, 2022, rosyjska agresja w Ukrainie.*

Статтю надіслано до редколегії 18.08.2023 р.
Статтю рекомендовано до друку 02.10.2023 р.